

ОЦІНКА ПОКАЗНИКІВ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВ ТЕПЛОВОЇ ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИКИ УКРАЇНИ

© 2017 АБАКУМЕНКО О. В., ЛУК'ЯШКО П. О.

УДК 602.9:338.5

Абакуменко О. В., Лук'яшко П. О. Оцінка показників фінансового стану підприємств теплової електроенергетики України

Метою статті є ідентифікація спільних тенденцій та проблем розвитку частини енергогенеруючого сегмента електроенергетичного сектора України, а саме – компаній теплової електроенергетики. Зміни в енергетичній сфері України внаслідок політичних подій 2013–2015 рр. підвищили актуальність модернізації електроенергетики. Однак розробка пропозицій щодо вдосконалення енергетичного сектора України повинна ґрунтуватися на розумінні існуючих особливостей та проблем його функціонування. В публікаціях останніх років проблеми мікрорівня переважно залишаються поза увагою дослідників, хоча саме особливості та проблеми діяльності підприємств значною мірою визначають загальногалузеві негаразди. Дані фінансової звітності підприємств вітчизняної теплової електроенергетики свідчать про неоднорідність їх розвитку. Проведений аналіз дозволяє констатувати спільну проблему розвитку підприємств теплової електроенергетики України, котра полягає в неефективному менеджменті, внаслідок якого відбувається поступова втрата виробничого потенціалу галузі в умовах досить високої вартості продукції для населення.

Ключові слова: амортизація, електроенергетика, основні засоби, операційні витрати, тепла електроенергетика.

Табл.: 8. **Бібл.:** 13.

Абакуменко Ольга Вікторівна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, Чернігів, 14013, Україна)

E-mail: abakumenko.olga@gmail.com

Лук'яшко Павло Олександрович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, Чернігів, 14013, Україна)

E-mail: pavelluk@ukr.net

УДК 602.9:338.5

UDC 602.9:338.5

Абакуменко О. В., Лук'яшко П. А. Оценка показателей финансового состояния предприятий тепловой электроэнергетики Украины

Целью статьи является идентификация общих тенденций и проблем развития части энергогенерирующего сегмента электроэнергетического сектора Украины, а именно – компаний тепловой электроэнергетики. Изменения в энергетической сфере Украины вследствие политических событий 2013–2015 гг. повысили актуальность модернизации электроэнергетики. Однако разработка предложенных касательно совершенствования энергетического сектора Украины должна основываться на понимании существующих особенностей и проблем его функционирования. В публикациях последних лет проблемы микроуровня остаются без внимания исследователей, хотя именно особенности и проблемы деятельности предприятий в значительной мере определяют общеотраслевые неурядицы. Данные финансовой отчетности предприятий отечественной тепловой электроэнергетики свидетельствуют о неоднородности их развития. Проведенный анализ позволяет констатировать общую проблему развития предприятий тепловой электроэнергетики Украины, которая заключается в неэффективном менеджменте, вследствие чего происходит постепенная утрата производственного потенциала отрасли в условиях достаточно высокой стоимости продукции для населения.

Ключевые слова: амортизация, основные средства, операционные затраты, тепловая электроэнергетика, электроэнергетика.

Табл.: 8. **Библ.:** 13.

Абакуменко Ольга Викторовна – доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, Чернигов, 14013, Украина)

E-mail: abakumenko.olga@gmail.com

Лук'яшко Павел Александрович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, Чернигов, 14013, Украина)

E-mail: pavelluk@ukr.net

Abakumenko O. V., Lukiashko P. O. Evaluating the Indicators of Financial Status of the Enterprises of Thermal Power Industry in Ukraine

The article is aimed at identifying general trends and problems in the development of part of the energy generating segment of the electric power sector of Ukraine, namely – thermal power generation companies. Changes in the energy sector of Ukraine, as a result of the political developments of 2013–2015, increased the relevance of modernization in electric power generation. However, the elaboration of proposals for improving the energy sector in Ukraine should be based on an understanding of the existing characteristics and problems of its functioning. In the publications of recent years, the problems of micro-level have been overlooked by researchers, although characteristics and problems of the enterprises' activities are being largely embossed by the industry-wide turmoil. The data of financial statements of the domestic thermal power industry indicate heterogeneity of their development. The carried out analysis allows to make findings of the general problem as to development of Ukrainian thermal power generation enterprises, which is inefficient management, resulting in a gradual loss of the industry's productive capacity of the industry sector in the face of high production costs for the population.

Keywords: depreciation, fixed assets, operating costs, thermal power industry, power generation.

Tbl.: 8. **Bibl.:** 13.

Abakumenko Olga V. – D. Sc. (Economics), Professor, Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National Technological University (95 Shevchenko Str., Chernihiv, 14013, Ukraine)

E-mail: abakumenko.olga@gmail.com

Lukiashko Pavlo O. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National Technological University (95 Shevchenko Str., Chernihiv, 14013, Ukraine)

E-mail: pavelluk@ukr.net

Електроенергетична галузь є базовим елементом національної економіки будь-якої країни. Електроенергія поєднує в собі ознаки споживчого товару та виробничого ресурсу, що обумовлює визначальне

значення її доступності як для забезпечення добробуту населення, так і для потреб нарощення обсягів виробництва благ в країні, тобто економічного розвитку. Довгий час належна увага проблемам і потребам розвитку

електроенергетичної галузі на державному рівні не приділялася. Отримані в спадок від СРСР виробничі потужності відпрацьовували залишковий ресурс, чого було достатньо в умовах скорочення виробництва в країні та відповідного зниження споживання електричної енергії, а висока реальна вартість даного блага для населення знижувалася за рахунок перекладення її частини на підприємницький сектор в рамках механізму перехресного субсидування. Галузь в цілому функціонувала на задовільному рівні. Водночас накопичувалися та поступово загострювалися проблеми та протиріччя її розвитку. Політична криза останніх років в Україні обумовила оголення та загострення усіх накопичених суперечностей. Одним із важливих проявів вказаного загострення стало стрімке кількаразове зростання цін на електричну енергію, що вказує на серйозні проблеми галузі.

Погоджуючись із неминучістю факту подальшого зростання тарифів на електроенергію в умовах, що сформувався, необхідно, однак, вказати на потребу якомога скорішого зняття суперечностей у функціонуванні галузі. Забезпечення нормального функціонування вітчизняної електроенергетики є необхідною передумовою відновлення та подальшого зростання економіки. Однак пропозиції щодо напрямків і засобів стимулювання розвитку галузі повинні бути науково обґрунтованими, що передбачає передусім здійснення оцінки її сучасного стану та ідентифікацію основних проблем і суперечностей.

Проблематика розвитку вітчизняної електроенергетики відображена в працях багатьох вчених. Наукові дослідження в даній царині є різноплановими та піднімають широкий пласт проблем від загального стану та особливостей енергетичного сектора в цілому [1] та оцінки макроекономічних показників електроенергетичної галузі [2] до потенціалу розвитку альтернативної енергетики [3–5] та шляхів енергозбереження і підвищення енергоефективності [6]. Цілий пласт наукових публікацій останніх років присвячений питанням функціонування ринку електроенергії [7–10] та корпоратизації енергетичних компаній [11].

Незважаючи на значну активність науковців у царині дослідження факторів розвитку електроенергетичного сектора України та розробки пропозицій щодо вдосконалення його функціонування, досі в поле зору дослідників потрапляли переважно макроекономічні та загальноринкові показники, натомість стан і тенденції розвитку підприємств галузі не знаходили достатнього відображення в науковій літературі. Водночас саме макроекономічні фактори та проблеми функціонування окремих підприємств електроенергетичної галузі значною мірою визначають загальноринкові суперечності та тенденції. Факт відсутності досліджень, котрі враховували б стан і тенденції розвитку окремих підприємств, викликає певний подив, оскільки кількість тих з них, котрі визначають функціонування сектора в цілому, є відносно невеликою.

Звісно, охопити в рамках даної статті всі визначальні для електроенергетичного сектора України підприємства неможливо та недоцільно. Цей сектор доцільно розглядати за сегментами – окремої уваги потре-

бують енергогенеруючий сегмент і сегмент транспортування та розподілу електричної енергії. Крім того, в умовах неможливості розглянути в рамках однієї статті всі енергогенеруючі компанії було прийняте рішення розділити їх за специфікою виробничого процесу. Дане дослідження сконцентроване на оцінці фінансових показників та виявленні тенденцій і проблем розвитку підприємств теплової електроенергетики України.

Основу вітчизняної електроенергетики становлять генеруючі підприємства. За даними Антимонопольного комітету, у 2013–2015 рр. основні підприємства теплової електроенергетики України (ПАТ «Донбасенерго», ПАТ «ДТЕК Дніпроенерго», ПАТ «ДТЕК Західенерго», ПАТ «Центренерго» та ТОВ «ДТЕК Східенерго») формували 32–42% загального обсягу генерації електричної енергії [12].

Холдинг ДТЕК, котрий об'єднує три з п'яти перелічених компаній, є другим за важливістю елементом у системі вітчизняних підприємств генерації електроенергії: Основні фінансові показники ПАТ «ДТЕК Дніпроенерго» узагальнено в *табл. 1*.

Динаміка загальної вартості майна підприємства була неоднорідною. На зміну суттєвого її зниження у 2004–2007 рр. у подальших періодах прийшло не менш стрімке зростання, максимальні темпи котрого припали на 2012–2014 рр. Підсумкове зростання обсягу майна товариства у 2015 р. по відношенню до 2002 р. склало 5,2 разу.

Протягом представленого відрізка часу спостерігалися суттєві трансформації структури активів ПАТ «ДТЕК Дніпроенерго». Зниження частки основних засобів періодично супроводжувалося зростанням частки дебіторської заборгованості. З 2010 р. розпочалося суттєве зростання обсягів та частки незавершеного будівництва, що свідчить про розширення інвестиційної програми, внаслідок поступової реалізації якої вартість та частка основних засобів у балансі зростала, починаючи з 2012 р. Слід, втім, вказати, що у 2015 р. незавершене будівництво скоротилося майже вдвічі по відношенню до рівня 2013–2014 рр., що дозволяє робити припущення про скорочення інвестиційної програми на фоні політичної нестабільності. Судячи з фінансової звітності товариства, реалізована програма з оновлення основних засобів була досить успішною, адже коефіцієнт зносу основних засобів, який мав критичний рівень протягом 2002–2011 рр., починаючи з 2012 р., знижувався та досяг досить низьких значень у 2014–2015 рр. Про ефективність здійснених інвестиційних заходів свідчить також низьке значення показника фондоємності продукції, котре, щоправда, суттєво зросло у 2015 р.

Суттєвим джерелом зростання вартості основних засобів була перманентна дооцінка, котра набула особливо великих масштабів у 2014–2015 рр. Тільки у 2015 р. вартість основних засобів була дооцінена майже на 90%.

Значною за абсолютними сумами та часткою в складі активів протягом 2002–2015 рр. була дебіторська заборгованість підприємства. Однак балансова вартість даного активу є лише «верхівкою айсберга» реального стану справ. Для підприємства характерна досить спе-

Основні показники діяльності ПАТ «ДТЕК Дніпроенерго» у 2002–2015 рр.

Показник	На кінець року													
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Баланс, млн грн	2786	2884	2735	2773	2197	2476	3405	3391	4171	4576	7790	9127	12043	14569
Активи, % до 2002 р.	100,0	103,5	98,2	99,5	78,9	88,9	122,2	121,7	149,7	164,3	279,6	327,6	432,3	523,0
Основні засоби у складі активів, %	62,1	60,7	60,4	56,1	73,5	65,1	56,5	54,5	43,4	37,1	47,3	39,9	42,3	67,6
Дооцінка, % від залишкової вартості початку періоду	0,4	13,5	6,5	2,7	4,0	5,6	19,1	4,3	x	6,8	0,0	0,0	38,7	88,8
Коефіцієнт зносу основних засобів, %	77,7	78,0	79,3	80,7	80,6	81,0	78,6	79,7	80,4	81,9	23,2	32,8	3,6	6,6
Незавершене будівництво, % у складі активів	2,2	2,7	3,2	4,0	2,3	2,7	2,0	3,3	9,0	19,9	12,4	20,3	17,5	7,4
Незавершене будівництво, % до залишкової вартості основних засобів	3,5	4,5	5,2	7,1	3,2	4,1	3,5	6,0	20,7	53,7	26,2	50,8	41,4	11,0
Дебіторська заборгованість у складі активів, %	20,1	19,9	21,6	21,6	3,2	8,5	12,7	17,2	19,5	19,1	11,3	12,1	24,1	12,3
Фондоємність продукції, грн/грн	1,0	1,0	1,0	0,7	0,6	0,4	0,4	0,4	0,3	0,2	0,4	0,4	0,5	1,3
Рентабельність продукції за чистим прибутком, %	-1,4	22,6	-2,1	1,2	0,4	3,5	-0,5	-5,5	3,3	3,7	9,8	16,2	-0,6	-40,9
Рентабельність власного капіталу за чистим прибутком, %	-9,5	81,9	-6,5	7,5	2,6	11,5	-1,2	-12,0	9,6	12,3	23,5	23,1	-0,8	-51,8
Рентабельність активів за операційним прибутком, %	0,8	19,9	2,6	5,1	3,7	9,3	2,5	-4,7	11,4	14,0	17,5	19,0	5,9	-24,1

Джерело: складено за [13].

цифічна практика формування резерву сумнівних боргів. Протягом 2003–2012 рр. його сума коливалася на рівні від 70% до 98% первісної вартості заборгованості клієнтів за продукцію. За умови відображення заборгованості покупців за товари, роботи та послуги ПАТ «ДТЕК Дніпроенерго» в балансі за первісною вартістю вона формувала б близько половини майна підприємства.

Факт високого рівня збитковості «Дніпроенерго» у 2015 р. частково пов'язаний із втратою внутрішнього виробництва вугілля внаслідок бойових дій у східних областях і несприятливою динамікою курсу національної валюти, що обумовило підвищення витрат на паливо. Специфіка виробництва електроенергії тепловими електростанціями полягає в підвищеному рівні матеріалоемності продукції (табл. 2). Однак потребу закуповувати дороге імпортне паливо можна вважати лише одним із факторів збитковості діяльності підприємства у 2015 р., адже саме в даному періоді було досягнуто найнижчої з 2004 р. частки матеріальних витрат. Важливим фактором виникнення збитку, очевидно, є зростання витрат на амортизацію, що значною мірою пов'язане з

проведеними останніми роками дооцінками основних засобів. Отже, існує ймовірність використання дооцінок для завищення цін на продукцію.

Основні показники діяльності ПАТ «ДТЕК Західенерго» наведено в табл. 3. Зростання обсягів майна товариства протягом 2002–2015 рр. було значно скромнішим, ніж у попереднього підприємства. Досягнуте воно було за рахунок досить рівномірного приросту основних статей балансу. Більше, ніж 13-тикратного зростання зазнали обсяги незавершеного будівництва, але суттєвих змін структури активу не відбулося.

Протягом усього періоду, що аналізувався, основною складовою майна «ДТЕК Західенерго» були основні засоби. Їх частка в балансі періодично знижувалася, але з часом відновлювалася. Перманентне відновлення частки основних засобів у балансі відновлювалося як шляхом додаткових вкладень, так і за рахунок постійних дооцінок. Слід, однак, вказати, що, на відміну від ПАТ «ДТЕК Дніпроенерго», проведені дооцінки були значно скромнішими.

Таблиця 2

Структура операційних витрат ПАТ «ДТЕК Дніпроенерго» за основними елементами у 2002–2015 рр.

Елемент	Рік													
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Матеріальні затрати, % до підсумку	70,2	70,7	77,5	76,3	77,6	79,6	80,5	79,0	77,8	78,3	80,1	77,1	76,0	72,1
Витрати на оплату праці, % до підсумку	4,8	5,4	6,9	6,8	6,9	6,7	7,5	8,3	8,0	5,7	5,0	4,7	3,8	3,5
Відрахування на соціальні заходи, % до підсумку	1,8	2,0	2,6	2,6	2,5	2,5	2,7	3,0	3,0	2,1	2,0	2,0	1,4	1,3
Амортизація, % до підсумку	10,5	9,9	11,2	9,5	6,9	5,0	3,9	4,3	3,5	3,6	7,3	7,7	6,3	9,9
Інші операційні витрати, % до підсумку	12,8	12,1	1,8	4,7	6,1	6,2	5,3	5,4	7,8	10,3	5,5	8,6	12,5	13,2
Разом, млн грн	1848	1992	1674	2038	2777	3703	4806	4511	6196	8482	9718	8800	9693	10796

Джерело: складено за [13].

Таблиця 3

Основні показники діяльності ПАТ «ДТЕК Західенерго» у 2002–2015 рр.

Показник	Рік													
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Баланс, млн грн	2474	2594	2466	2572	2620	2681	3173	2999	3168	3408	5662	6097	8053	8422
Активи, % до 2002 р.	100,0	104,9	99,7	104,0	105,9	108,3	128,3	121,2	128,0	137,8	228,9	246,4	325,5	340,4
Основні засоби, % у активах	54,7	48,7	49,1	48,9	48,9	51,4	43,8	46,9	45,3	45,6	46,7	38,3	52,9	59,7
Дооцінка, % залишкова вартість на початок періоду	x	-0,2	0,0	3,8	2,0	2,3	1,2	1,2	x	3,5	0,0	0,0	43,3	38,9
Знос основних засобів, %	87,2	88,1	88,5	88,6	88,4	88,2	88,3	90,3	90,2	89,5	29,0	40,0	5,4	7,6
Незавершене будівництво, % у активах	2,2	2,0	3,5	3,1	3,1	2,0	2,6	3,4	7,7	8,9	10,7	23,9	8,4	8,6
Незавершене будівництво, % до залишкової вартості основних засобів	4,0	4,0	7,1	6,4	6,4	3,9	5,8	7,2	17,1	19,6	22,9	62,4	15,8	14,4
Дебіторська заборгованість, % у активах	27,8	31,8	30,6	29,6	26,3	26,6	24,3	18,6	19,0	13,7	12,0	16,7	23,1	26,2
Фондоємність продукції, грн/грн	1,0	0,8	0,6	0,5	0,4	0,4	0,3	0,3	0,3	0,2	0,3	0,2	0,3	0,4
Рентабельність продукції за чистим прибутком, %	-1,2	0,4	3,3	0,9	0,8	1,5	-1,9	-8,5	-3,9	1,1	0,2	5,5	-0,7	-15,2
Рентабельність власного капіталу за чистим прибутком, %	-2,2	0,5	4,3	1,5	1,6	3,5	-6,5	-34,9	-27,5	16,2	2,7	40,4	-3,9	-129,4
Рентабельність активів за операційним прибутком, %	1,8	4,0	1,9	2,2	5,9	6,7	1,9	-9,8	-0,4	9,2	-2,0	13,0	7,4	-16,1

Джерело: складено за [13].

Практика додаткового інвестування активізувалася у 2010 р., що відображує зростання частки незавершеного будівництва в балансі та його відношення до вартості основних засобів. Активізацію інвестування в оновлення виробничого потенціалу варто вважати вимушеним рішенням, адже до 2010 р. було досягнуто практично повного (90%) зносу. Спрямування ж додаткових інвестицій в основні засоби товариства дозволило поступово покращити їх стан. Показник фондоємності засвідчує достатньо високу ефективність їх використання.

Значна частка майна підприємства була зв'язана у складі дебіторської заборгованості, котра була сформована переважно неоплаченими рахунками за продукцію. Характерно, що висока частка дебіторської заборгованості зберігалася і у 2014–2015 рр., тоді як в балансі ПАТ «ДТЕК Дніпроенерго» вона суттєво скоротилася. У 2012 р. «Західенерго» навіть був передбачений значний за розмірами (122 млн грн., або 16,5% від первісної вартості) резерв сумнівних боргів. Взагалі проблема дебіторської заборгованості тією чи іншою мірою актуальна для усіх підприємств електроенергетичного сектора.

Динаміка значень показників рентабельності ПАТ «ДТЕК Західенерго» загалом близька до аналогічних тенденцій ПАТ «ДТЕК Дніпроенерго» та включає як періоди покращення рівня прибутковості, так і етапи його погіршення.

Структура операційних витрат ПАТ «ДТЕК Західенерго» (табл. 4) в цілому відповідає аналогічним показникам ПАТ «ДТЕК Дніпроенерго», проте спостерігаються деякі нюанси. Частка матеріальних витрат ПАТ «ДТЕК Західенерго» протягом усього періоду, що аналізується, була відчутно вищою. При цьому до 2012 р. вищою була і частка витрат на робочу силу. Остання змінюється в бік зниження після переходу підприємства під контроль ДТЕК.

Аналізуючи структуру витрат ПАТ «ДТЕК Західенерго», слід звернути увагу на динаміку частки амортизації в їх складі. Вона мала спадний тренд з незначними девіаціями до 2012 р. включно, після чого різко зросла та утримується на рівні 4–5%. Зниження рівня даного показника було відносно невеликим навіть у 2015 р., незважаючи на майже 40%-ний приріст загального обсягу операційних витрат. Збереження частки амортизації в складі зростаючих витрат можливе лише за умови аналогічного зростання вартості основних засобів, котре у 2014 та 2015 рр. відбувалося переважно за рахунок дооцінки. Це свідчить на підтвердження висловленої тези про використання дооцінки з метою підвищення рівня ціни через збільшення амортизаційної складової.

ТОВ «ДТЕК Східенерго» в силу організаційно-правової форми не має обов'язку оприлюднення власної звітності, що унеможливує проведення аналітичних процедур, аналогічних до тих, що були застосовані вище щодо ПАТ «ДТЕК Дніпроенерго» та ПАТ «ДТЕК Західенерго». Тому змушені констатувати, що діяльність зазначеного товариства з обмеженою відповідальністю залишається «білою плямою» в даному дослідженні. Водночас подібність ідентифікованих тенденцій, проблем і потреб розвитку інших двох підприємств енергогенеруючого сегмента холдингу ДТЕК дозволяє припускати дублювання основних з них у діяльності ТОВ «ДТЕК Східенерго».

Основні показники, що характеризують діяльність ПАТ «Центренерго» – четвертого за важливістю в Україні виробника електроенергії, наведено в табл. 5. Обсяг активів ПАТ «Центренерго» протягом 2002–2010 рр. перманентно знижувався. Злам даної тенденції, що спостерігався у 2008 р., був епізодичним проявом і не виправив ситуацію загалом. Зростання вартості активів товариства намітилося лише у 2012 р., проте до 2015 р. так і не набуло масштабів, характерних для конкурентів, діяльність котрих розглядалася вище. Частка основних

Таблиця 4

Структура операційних витрат ПАТ «ДТЕК Західенерго» за основними елементами у 2002–2015 рр.

Елемент	Рік													
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Матеріальні затрати, % до підсумку	77,9	82,0	81,9	85,2	83,5	85,4	86,7	85,5	81,9	86,2	84,0	83,8	83,0	86,8
Витрати на оплату праці, % до підсумку	7,0	5,6	5,9	7,4	7,9	8,2	7,2	8,0	9,1	6,9	5,4	3,6	3,7	3,1
Відрахування на соціальні заходи, % до підсумку	2,2	2,0	2,3	2,8	2,8	3,1	2,7	3,0	3,3	2,4	2,0	1,3	1,2	1,0
Амортизація, % до підсумку	8,5	5,7	3,2	2,6	2,1	1,6	1,5	2,0	1,9	1,4	1,4	4,5	4,7	4,1
Інші операційні витрати, % до підсумку	4,4	4,7	6,8	1,9	3,7	1,8	1,9	1,5	3,8	3,0	7,3	6,8	7,4	5,0
Разом, млн грн	1397	1632	1929	2432	3015	3475	4839	4842	5146	7511	10077	10628	11772	16253

Джерело: складено за [13].

Основні показники діяльності ПАТ «Центрэнерго» у 2002–2015 рр.

Показник	Рік													
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Баланс, млн грн	4915	4743	4742	4474	4465	4450	4697	4382	4284	4317	4507	5027	5219	6582
Активи, % до 2002 р.	100,0	96,5	96,5	91,0	90,8	90,5	95,6	89,1	87,2	87,8	91,7	102,3	106,2	133,9
Основні засоби, % у активах	55,3	51,7	49,3	56,3	54,3	53,0	48,5	50,0	51,0	49,7	46,4	40,3	41,1	44,2
Дооцінка, % залишкова вартість на початок періоду	0,5	x	0,3	3,4	0,1	0,3	0,3	0,6	x	0,3	0,0	0,0	0,0	0,0
Знос основних засобів, %	45,0	48,3	50,8	49,8	52,0	53,8	55,8	57,8	58,7	60,2	61,8	62,9	62,6	56,2
Незавершене будівництво, % у активах	7,9	8,1	8,1	1,4	1,5	1,4	1,1	1,0	0,8	0,8	0,9	14,6	20,7	4,0
Незавершене будівництво, % до залишкової вартості основних засобів	14,3	15,7	16,4	2,5	2,7	2,7	2,3	2,1	1,5	1,6	1,9	36,2	50,4	9,1
Дебіторська заборгованість, % у активах	32,0	37,7	36,6	36,1	34,0	33,9	6,1	5,5	6,5	9,0	20,2	16,4	19,7	17,0
Фондоємність продукції, грн/грн	1,4	1,3	1,4	1,3	0,9	0,7	0,5	0,5	0,4	0,3	0,2	0,3	0,3	0,4
Рентабельність продукції за чистого прибутку, %	0,8	-4,9	-2,3	3,5	3,6	2,0	-4,4	-5,6	0,2	0,5	2,9	7,3	1,0	0,3
Рентабельність власного капіталу за чистого прибутку, %	0,6	-3,6	-1,6	2,9	4,1	2,9	-9,2	-13,2	0,5	1,9	11,8	21,2	3,1	0,9
Рентабельність активів за операційного прибутку, %	1,8	-0,3	1,6	1,6	5,0	4,7	2,4	-2,8	2,3	5,7	9,5	13,5	3,2	1,8

Джерело: складено за [13].

засобів у складі майна протягом 2002–2011 рр. коливалася на рівні 50–55%, у 2012 р. вона почала знижуватися. Перерозподіл структури активу, котрий намітився у 2012 р. і продовжився в наступних періодах, відбувався передусім на користь дебіторської заборгованості, яка набула частки на рівні 1/6–1/5.

У 2013 та 2014 рр. також спостерігалося суттєве зростання частки незавершеного будівництва, котре, очевидно, було доведено до експлуатаційного стану у 2015 р., що привело до зростання частки основних засобів у структурі майна та зниження коефіцієнта їх зносу. Загалом же рівень зносу основних засобів підприємства протягом усього періоду, котрий розглядається, був досить високим і перманентно зростав аж до 2015 р., коли виробничі фонди були частково відновлені. Динаміка обсягів основних засобів, їх частки в структурі майна та коефіцієнта зносу засвідчують відсутність уваги адміністрації підприємства до відновлення виробничих потужностей до 2013 р. Описані тенденції щодо динаміки та стану основних засобів обумовили зниження фондоємності продукції ПАТ «Центрэнерго».

Показники рентабельності товариства відображають переважно позитивний фінансовий результат з нечастими несприятливими періодами у 2003–2004 рр. і 2008–2009 рр. Однак невідповідність діяльності ПАТ

«Центрэнерго» виявленій вище практиці проведення дооцінок основних засобів, поширеній серед інших підприємств галузі, дозволяє припускати неадекватність амортизаційної складової витрат та відповідну недостатність амортизаційного фонду для відновлення виробничого потенціалу. Інакше кажучи, насправді відбувається поступове «проїдання» недооцінених основних засобів при формальній прибутковості підприємства.

Показники структури операційних витрат ПАТ «Центрэнерго» за елементами відображено в табл. 6. Основна частка операційних витрат припадала на їх матеріальну частину та залишалася стабільно високою. Високий рівень матеріальних витрат є характерним для підприємств, що виробляють електроенергію на агрегатах теплових електростанцій. Оскільки ПАТ «Центрэнерго» експлуатує три теплові електростанції, домінування матеріальних витрат у структурі операційних є цілком закономірним. Водночас частка витрат на амортизацію перманентно знижувалася, досягнувши мінімально рівня у 2012 р. Вказана тенденція відповідає виявленій вище відсутності уваги керівництва до відновлення основних засобів. Незначне зростання частки амортизації в структурі витрат відбулося у 2013–2015 рр., однак вона залишалася надто низькою.

Структура операційних витрат ПАТ «Центрэнерго» за основними елементами у 2002–2015 рр.

Елемент	Рік													
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Матеріальні затрати, % до підсумку	81,6	75,8	78,2	79,5	79,6	81,7	85,3	83,8	85,1	79,0	80,0	77,8	78,8	77,7
Витрати на оплату праці, % до підсумку	4,6	5,1	7,0	7,6	7,7	7,9	6,6	7,6	7,1	6,4	6,4	8,6	8,4	8,7
Відрахування на соціальні заходи, % до підсумку	1,7	2,0	2,7	3,0	2,8	2,9	2,5	3,0	2,8	2,5	2,5	3,4	3,3	3,5
Амортизація, % до підсумку	7,2	7,2	8,1	6,7	5,2	3,9	2,8	2,7	2,2	2,0	1,6	1,8	2,1	2,1
Інші операційні витрати, % до підсумку	4,9	9,9	4,0	3,2	4,6	3,6	2,7	2,9	2,8	10,1	9,4	8,4	7,3	7,9
Разом, млн грн	1914	1927	1581	1835	2503	3247	4616	4676	5676	7232	8742	6936	7505	6946

Джерело: складено за [13].

Специфічною рисою діяльності ПАТ «Центрэнерго» є перманентне зростання частки витрат на працю. Тоді як розглянуті вище підприємства галузі так чи інакше скоротили її рівень у 2014–2015 рр., ПАТ «Центрэнерго» досягло максимуму значення саме у 2015 р. Причому зростання частки відбувалося на фоні скорочення чисельності працівників – з 2009 р. по 2015 р. на 10,4%.

Важливу частину енергогенеруючих потужностей України контролює ПАТ «Донбасенерго», окремі дані фінансової звітності якого представлені в табл. 7. Динаміка обсягу активів товариства відображає повільне зростання. Показник темпу зростання у 2,6 разу є одним із найнижчих у галузі – гірше тільки у ПАТ «Центрэнерго». Слід, однак, вказати, що на відміну від останнього балансова вартість майна ПАТ «Донбасенерго» протягом 2003–2015 рр. ніколи не знижувалася нижче базового рівня 2002 р.

Частка основних засобів у складі майна товариства протягом практично усього періоду, який розглядається, була нехарактерно низькою. Останній факт може пояснюватися відсутністю практики дооцінок. Протягом 2002–2015 рр. суттєва дооцінка основних засобів проводилася лише одного разу – у 2003 р.

Вкладення в необоротні активи були досить суттєвими та становили значну частину балансу – коливалися переважно на рівні від 1/6 до 1/4. Зіставлення динаміки вартості незавершеного будівництва та основних засобів дозволяє зробити висновок про досить повільне доведення об'єктів, що будуються, до експлуатаційного стану. Очевидно, що введення об'єктів незавершеного будівництва в склад основних засобів ПАТ «Донбасенерго» в суттєвих обсягах здійснювалося у 2011 та 2014 рр. і, можливо, у 2015 р.

Рівень уваги, котру адміністрація підприємства приділяє стану та вартості основних засобів, подібний до ПАТ «Центрэнерго», – коштів, що вкладаються у виробничі фонди, недостатньо для відновлення виробничої бази. Стан основних засобів повною мірою відповідає

виявленим особливостям діяльності ПАТ «Донбасенерго» – коефіцієнт рівня зношеності основних виробничих фондів протягом усього періоду, що розглядається, мав високі значення, а у 2009–2010 рр. навіть перевищував 90%. Після завершення та введення в дію об'єктів незавершеного будівництва ситуація дещо покращилася, однак рівень зносу залишався високим і стрімко зростає.

Важливою складовою майна ПАТ «Донбасенерго» у 2002–2015 рр. була дебіторська заборгованість. У 2002 р. вона становила більше половини активу. Деяке скорочення частки боргів дебіторів у складі майна товариства спостерігалось у 2011–2014 рр., проте у 2005 р. вони становили майже 30% активу. На особливу увагу заслуговує той факт, що товариство постійно відводило значну частину первісної вартості заборгованості у склад резерву сумнівних боргів. Протягом 2002–2012 рр. до даного резерву ПАТ «Донбасенерго» щорічно спрямовувало від 38% до 59% первісної вартості неоплачених клієнтами поставок. Відзначена особливість діяльності ПАТ «Донбасенерго» близька до практики ПАТ «ДТЕК Дніпроенерго», хоча в останньому випадку практика формування колосальних сум резерву сумнівних боргів була ще більш вираженою.

Оцінюючи показники рентабельності, передусім необхідно відмітити широку амплітуду їх коливання в обох напрямках від нульового значення. Якщо у 2002 р. відношення суми отриманого збитку до собівартості продукції становило мало не половину останньої, то у 2013 р. прибуток складав більше 11%. Отриманий фінансовий результат виглядав ще більш солідно в порівнянні із власним капіталом – збиток 2002 р. майже втричі перекирив середньорічну його суму, тоді як у 2013 р. додатково формував 57% даної суми. В інші періоди абсолютні та відносні фінансові результати були значно скромнішими та періодично змінювалися з від'ємних на додатні й навпаки. Недостатньо високий рівень прибутковості діяльності товариства з урахуванням потенційно неповного врахування амортизації основних

Основні показники діяльності ПАТ «Донбасенерго» у 2002–2015 рр.

Показник	На кінець року													
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Баланс, млн грн	2124	2790	2776	2641	2518	2426	2647	2825	2708	3080	2922	3971	3630	5546
Активи, % до 2002 р.	100,0	131,3	130,7	124,3	118,5	114,2	124,6	133,0	127,5	145,0	137,6	186,9	170,9	261,1
Основні засоби, % у активах	24,2	41,2	38,9	39,2	39,5	41,6	35,1	30,0	32,8	54,1	36,3	35,4	47,8	28,4
Дооцінка, % залишкової вартості на початок періоду	x	144,1	0,4	2,9	0,9	3,2	x	2,4	x	1,3	0,0	0,0	0,0	0,0
Знос основних засобів, %	58,0	87,8	88,6	89,1	90,3	90,2	90,8	91,4	91,0	82,9	52,2	43,9	50,1	58,9
Незавершене будівництво, % у активах	13,6	17,9	20,9	21,7	23,2	23,6	21,9	21,7	22,8	1,4	14,9	28,7	18,8	10,6
Незавершене будівництво, % до залишкової вартості основних засобів	56,2	43,4	53,7	55,3	58,8	56,8	62,2	72,4	69,6	2,7	41,0	81,2	39,4	37,2
Дебіторська заборгованість, % у активах	51,4	30,8	30,6	30,0	27,9	27,4	28,0	21,6	24,8	17,3	11,6	12,0	8,0	29,1
Фондоємність продукції, грн/грн	0,4	1,1	1,2	0,9	0,7	0,7	0,4	0,3	0,3	0,4	0,2	0,2	0,4	0,3
Рентабельність продукції за чистим прибутком, %	-43,9	-17,0	-0,8	5,9	-0,3	2,0	0,8	-1,3	-4,8	-0,7	0,8	11,6	2,9	-4,8
Рентабельність власного капіталу за чистим прибутком, %	-298	-23,5	-0,8	6,8	-0,4	2,9	1,6	-3,8	-19,5	-4,1	4,6	56,8	8,1	-16,6
Рентабельність активів за операційним прибутком, %	-37,3	0,3	1,5	4,6	2,9	4,1	6,7	0,9	-4,5	2,2	5,9	22,5	28,5	0,8

Джерело: складено за [13].

засобів дозволяє припускати реальну збитковість, котра супроводжується поступовим «проїданням» виробничих потужностей.

Структуру операційних витрат ПАТ «Донбасенерго» у 2002–2015 рр. за основними елементами наведено в табл. 8.

Для ПАТ «Донбасенерго» характерною є висока частка матеріальних витрат у структурі операційних, що є поширеним і нормальним явищем для підприємств, які генерують електроенергію з використанням теплових електростанцій. Слід, однак, звернути увагу на серйозні коливання названого показника з роками – спочатку відбулося зростання від рівня приблизно 1/2 у 2002 р. до 5/6 у 2010 р., після чого спостерігався спад до 57%. Настільки виражені коливання структури витрат нехарактерні для жодного з розглянутих енергогенеруючих підприємств. Оцінка абсолютних сум елементів операційних витрат дозволяє робити висновок про обумовленість динаміки частки їх матеріальної складової в загальній структурі нестабільністю обсягів виробництва та реалізації продукції та коливаннями сум інших операційних витрат. Відношення обсягу матеріальних витрат до суми чистої виручки було більш стабільним. Воно зросло від рівня близького до 70% у 2002–2005 рр. до 90% у 2009–2010 рр. і в подальшому знижувалося до 62% у 2015 р. Спадна динаміка розглянутого відношення за останні роки очевидно пояснюється зростанням ціни електроенергії.

ВИСНОВКИ

Проведена оцінка фінансових показників підприємств теплової електроенергетики України дозволяє сформулювати кілька висновків щодо спільних особливостей і проблем їх діяльності.

1) Передусім необхідно відзначити високу матеріаломісткість отриманої продукції, що обумовлює зростання ціни внаслідок втрати контролю над вугільними родовищами та потреби імпорту даного енергоносія в умовах девальвації гривні.

2) Значна частка приросту вартості основних засобів енергогенеруючих підприємств, а отже, і амортизаційної складової їх витрат, досягнута за рахунок дооцінок, обсяги котрих в окремі періоди були колосальними. Розуміючи важливість адекватного відображення вартості основних засобів у балансі для повноцінного фінансування процесу їх відновлення, вважаємо за необхідне також вказати на можливість використання дооцінок як способу завищення собівартості електроенергії.

3) Значна частка фінансових ресурсів енергогенеруючих підприємств вилучена з їх обороту у вигляді дебіторської заборгованості за продукцію. Даний факт суттєво знижує потенціал виробників електроенергії до оновлення та розвитку виробничої бази.

4) Фінансові показники багатьох підприємств теплової електроенергетики України свідчать про їх занедбаність власниками та адміністрацією. Деякі з них не

Структура операційних витрат ПАТ «Донбасенерго» за основними елементами у 2002–2015 рр.

Елемент	Рік													
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Матеріальні затрати, % до підсумку	52,7	64,1	66,9	74,3	74,1	73,1	79,5	81,6	84,3	81,7	77,0	76,9	71,9	57,6
Витрати на оплату праці, % до підсумку	4,7	6,4	8,3	9,3	8,4	10,4	9,0	8,0	7,5	7,6	9,2	9,7	10,8	8,2
Відрахування на соціальні заходи, % до підсумку	1,8	2,4	3,3	3,5	3,4	4,1	3,8	3,3	3,1	3,1	3,6	4,1	4,1	2,8
Амортизація, % до підсумку	1,9	2,7	9,1	7,3	5,0	4,0	2,9	2,5	2,3	2,4	1,8	2,7	3,3	2,4
Інші операційні витрати, % до підсумку	38,9	24,4	12,5	5,6	9,2	8,4	4,9	4,6	2,9	5,2	8,4	6,7	10,0	29,0
Разом, млн грн	1789	1179	980	1114	1442	1608	2258	2858	3254	4223	4567	5007	4039	5739

Джерело: складено за [13].

приділяють достатньо уваги не те що реальному відновленню основних засобів (ПАТ «ДТЕК Дніпроенерго»), але, навіть, адекватному відображенню їх вартості в балансі (ПАТ «ДТЕК Західенерго», ПАТ «Центренерго», ПАТ «Донбасенерго»). Останній факт дозволяє вказувати на фактичну збитковість відповідних суб'єктів господарювання та «проїдання» ними вартості життєво важливих для національної економіки виробничих потужностей. Причому недбалість по відношенню до виробничого потенціалу характерна як для приватних власників, так і для української держави. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Voinov A. P., Mazurenko A. S., Olesevich E. K. Predictive assessment of the Ukrainian power industry fuel balance structure progress. *Праці Одеського політехнічного університету*. 2014. Вип. 2 (44). С. 96–101.
2. Білоцерківський О. Б., Ширяєва Н. В. Сучасний стан і тенденції розвитку електроенергетики України. *Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний університет»*. 2015. № 26. С. 69–76.
3. Маляренко В. А., Тимченко С. П., Яковлев А. И. Возобновляемая энергетика Украины: состояние, проблемы развития. *Світлотехніка та електроенергетика*. 2011. № 3. С. 63–66.
4. Серіков Я. О., Пархоменко О. М. Вітроенергетика. Перспективи та проблеми розвитку. *Світлотехніка та електроенергетика*. 2010. № 1. С. 66–70.
5. Стоян О. Ю. Державне регулювання розвитку сонячної енергетики в Україні: від теорії до практики. *Наукові праці*. Сер.: Державне управління. 2014. Вип. 237. С. 124–130.
6. Шулле Ю. А., Девятко М. В. Геоінформаційні системи як інструмент реалізації концепції SMART GRID та шлях до ефективного енергозбереження. *Оптико-електронні інформаційно-енергетичні технології*. 2013. № 2. С. 119–121.
7. Грицак Н. І., Скорик Г. І. Проблеми ефективності функціонування природної монополії у сфері постачання електроенергії. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2013. № 778. С. 279–285.
8. Кузнецова, І. О. Особливості моніторингу ціноутворення в електроенергетиці. *Економіка: реалії часу*. 2013. № 1. С. 212–216.

9. Саух С. Е., Борисенко А. В., Подковальников С. В., Хамисов О. В. Математическое моделирование конкурентного равновесия на электроэнергетических рынках Российской Федерации и Украины. *Электронное моделирование*. 2012. Т. 34, № 2. С. 3–22.

10. Brzoska, J., Pyka, J. A competitive energy market – reality or just a slogan. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2010. № 657. С. 530–535.

11. Ущатовський К. В. Корпоратизація державних інфраструктурних підприємств в електроенергетиці України. *Економічний простір*. 2015. № 100. С. 193–204.

12. Презентація результатів комплексного дослідження ринків електричної енергії та енергетичного вугілля // Офіційний веб-сайт Антимонопольного комітету України. URL: <http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=119661&schema=main>

13. Емітенти // Офіційний веб-сайт Агентства з розвитку інфраструктури фондового ринку України. URL: <http://smida.gov.ua/db/emitent>

REFERENCES

Bilotserkivskiy, O. B., and Shyriaieva, N. V. "Suchasnyi stan i tendentsii rozvytku elektroenerhetyky Ukrainy" [Current state and trends of development of electric power industry of Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu «Kharkivskiy politekhnichnyi universytet»*, no. 26 (2015): 69-76.

Brzoska, J., and Pyka, J. "A competitive energy market - reality or just a slogan". *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika"*, no. 657 (2010): 530-535.

"Emitenty" [Issuers]. Ofitsiyni veb-sait Ahentstva z rozvytku infrastruktury fondovoho rynku Ukrainy. <http://smida.gov.ua/db/emitent>

Hrytsak, N. I., and Skoryk, H. I. "Problemy efektyvnosti funktsionuvannya pryrodnoi monopolii u sferi postachannya elektroenerhii" [Problems of the efficiency of functioning of a natural monopoly in the field of electricity supply]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»*, no. 778 (2013): 279-285.

Kuznetsova, I. O. "Osoblyvosti monitorynhu tsinoutvorennia v elektroenerhetytsi" [Features of monitoring pricing in the power industry]. *Ekonomika: realii chasu*, no. 1 (2013): 212-216.

Malyarenko, V. A., Timchenko, S. P., and Yakovlev, A. I. "Vozobnovlyayemaya enerhetika Ukrainy: sostoyaniye, problemy raz-

vitiya" [Renewable energy of Ukraine: state, problems of development]. *Svitlotekhnika ta elektroenerhetyka*, no. 3 (2011): 63-66.

"Prezentatsiia rezultativ kompleksnoho doslidzhennia rynkiv elektrychnoi enerhii ta enerhetychnoho vuhillia" [Presentation of the results of a comprehensive study of electricity and energy markets]. Ofitsiinyi veb-sait Antymonopolnoho komitetu Ukrainy. <http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=119661&schema=main>

Stoian, O. Yu. "Derzhavne rehuliuвання rozvytku soniachnoi enerhetyky v Ukraini: vid teorii do praktyky" [State regulation of solar energy development in Ukraine: from theory to practice]. *Naukovi pratsi*. Ser.: Derzhavne upravlinnia, no. 237 (2014): 124-130.

Saukh, S. E. et al. "Matematicheskoye modelirovaniye konkurentnogo ravnovesiya na elektroenergeticheskikh rynkakh Rossiyskoy Federatsii i Ukrainy" [Mathematical modeling of competitive equilibrium in the electricity markets of the Russian Federation and Ukraine]. *Elektronnoye modelirovaniye*. Vol. 34, no. 2 (2012): 3-22.

Sierikov, Ya. O., and Parkhomenko, O. M. "Vetroenerhetyka. Perspektyvy ta problemy rozvytku" [Wind power Prospects and developmental issues]. *Svitlotekhnika ta elektroenerhetyka*, no. 1 (2010): 66-70.

Shullie, Yu. A., and Deviatko, M. V. "Heoinformatsiini systemy yak instrument realizatsii kontseptsii SMART GRID ta shliakh do efektyvnoho enerhoberezhennia" [Geoinformation systems as a tool for implementing the SMART GRID concept and the road to effective energy conservation]. *Optyko-elektronni informatsiino-enerhetychni tekhnolohii*, no. 2 (2013): 119-121.

Ushchapovskyi, K. V. "Korporatyzatsiia derzhavnykh infrastrukturykh pidpriemstv v elektroenerhetytsi Ukrainy" [Corporatization of State Infrastructure Enterprises in the Electricity Industry of Ukraine]. *Ekonomichnyi prostir*, no. 100 (2015): 193-204.

Voinov, A. P., Mazurenko, A. S., and Olesevich, E. K. "Predictive assessment of the Ukrainian power industry fuel balance structure progress". *Pratsi Odeskoho politekhnichnoho universytetu*, no. 2 (44) (2014): 96-101.